

Başlangıçtan
XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar

Türk Denizcilik Tarihi

1

Mezemorta Hüseyin Paşa ve 1701 Tarihli Bahriye Kanunnamesi

İdris BOSTAN*

XVII. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devletinin diğer müesseselerde başlattığı yeniden yapılanmaya paralel olarak, Mezemorta Hüseyin Paşa da donanmaya bir düzen vermek istemiştir. Deniz seferlerinde kalyonlardan en etkin şekilde yararlanmak üzere önyak olduğu Bahriye kanunnamesiyle ve deniz savaşlarında kazandığı başarılarla kendisinden en çok söz ettiren kaptanıderyası olan Mezemorta Hüseyin Paşa, aslen Moritanyalıdır; gençliğinde Garp Ocaklarına mensup bir denizci olarak İspanyollarla meydana gelen bir savaşta aldığı yaradan dolayı öldüğü sanıldığından kendisine yarı ölü anlamına gelen “mezemorta” (İtalyancada mezzomorto) lakabı verilmiştir. On yedi yıl gibi uzun süren bir esaret döneminden sonra fidye ile kurtarılmış olan bu usta denizci Cezayir denizcileriyle birlikte Akdeniz’de faaliyet göstermeye başlamıştır¹.

Mezemorta Hüseyin Ağa, 1674’ten itibaren korsan olarak giderek şöhret kazanmış ve zamanla Cezayir’in önemli şahsiyetleri arasına girmişti. Fransız donanmasının 1683’te Duquesne komutasında Cezayir’e saldırması üzerine anlaşmaya boyun eğen Cezayir Dayısı Baba Hasan tarafından amiral gemisine rehine olarak gönderilmişti. Kendisi gibi barış taraftarı olan yerlilerle yeniçerilere dayanan Baba Hasan bu davranışıyla ortalığı karıştıracığından çekindiği Mezemorta’dan kurtulduğunu düşünmüştü. Ancak, Fransız amiralinin istediği savaş tazminatını halktan toplayamadığı için zor durumda kalmıştı. Bu sırada Mezemorta, Fransız amiraline kendisini sahile çıkartması halinde bu parayı derhal temin edeceğine inandırmış ve limana geldiğinde kendisi gibi savaş taraftarı olan reislerle işbirliği yaparak Baba Hasan’ı öldürüp idareyi ele almıştır.

Fransız donanmasına karşı savaşı yeniden başlatan Mezemorta Hüseyin Ağa, bombardımanın devamı halinde şehirdeki bütün Hıristiyanları topun ağzına bağlatıp imha edeceği tehdidinde bulundu. Bu durum karşısında Fransız donanması bir müddet sonra limanı terk etmek zorunda kaldı. Böylece 1683’te (1094) Cezayir Dayısı ve beylerbeyisi olan Mezemorta Hacı Hüseyin Paşa, bir taraftan Fransız korsanlara karşı ticareti korumak maksadıyla denize donanma çıkartırken, diğer taraftan halk arasında yaşanan isyanları bastırmak için mücadele etti².

1684 (1095) yılında İstanbul’dan donanma ile gelen kapıcıbaşı ve bir Fransız heyeti ile bir sulh mukavelesi imzalayan Mezemorta, aynı zamanda Tunus’ta yaşanan isyan olaylarını bastırmak üzere kâhyası İbrahim Hoca komutasında oraya bir ordu gönderdi; iki sene süren mücadelelerden sonra Tunus’ta sükûneti kısmen sağladı ve durumu bir arzuhâl ile İstanbul’a bildirdi³. Kendisine hitaben yazılan Mayıs 1686 (Evâhır-ı Cemâziyelahir 1097) tarihli fermanla Tunus meselesinin istediği gibi çözüleceği, ama artık ordunun Cezayir’e dönmesi isteniyordu. Bu sırada Mora’yı işgal eden Venedik’e karşı yardım için Cezayir kalyonlarından oluşan bir donanma ile birlikte iki bin levent getirmesi yeniden hatırlatıldı ve vaktinde gelmediği için işgalden sorumlu tutuldu⁴. Aralık 1688 (Evâil-i Rebülevvel 1100) tarihli bir

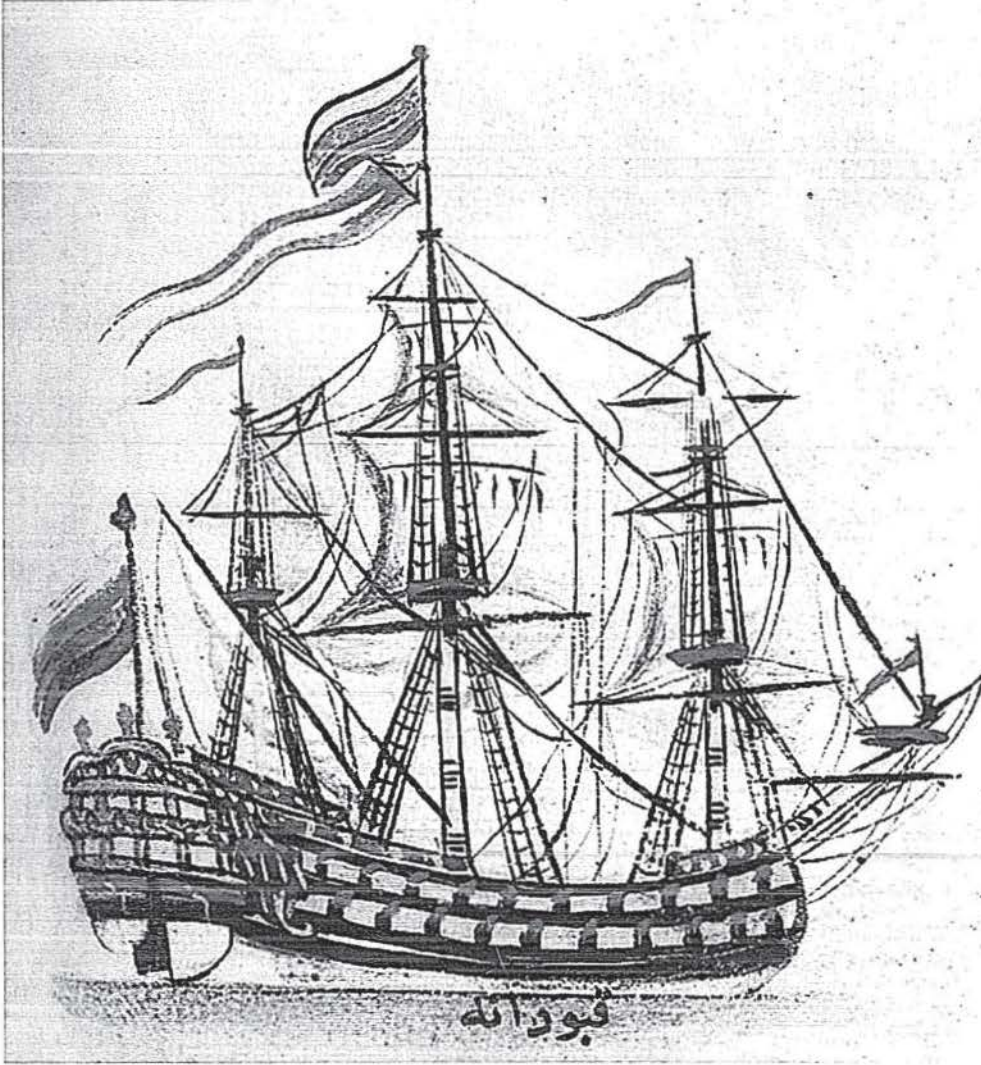
* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Cengiz Orhonlu, “Mezemorta Hüseyin Paşa”, *İslâm Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul 1971, s. 205.

² Orhonlu, a.g.m., s. 206.

³ Aziz Samih İtler, *Sımalı Afrıkada Türkler*, II, 10-11, 143.

⁴ Safvet, *Mezemorta Hüseyin Paşa*, İstanbul 1327, s. 120-122.

*Kapudâne-i Hümayun,
(Keyfiyet-i Rusya,
TSMK, H. 1627).*

⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),
Mühimme Defteri (MD) 98, s. 75.

⁶ BOA, MD, 98, s. 117/387.

⁷ BOA, MD, 99, s. 29/137; Silahdar,
Tarih, II, 485-487.

⁸ BOA, MD, 99, s. 105/338; Silahdar,
Tarih, II, 489.

⁹ Silahdar, Tarih, II, 553-554.

¹⁰ BOA, MD, 101, s. 63/198.

¹¹ Vâkı'ât-ı Rûzmerre, Süleymaniye Ktp. Esad
Efendi Koleksiyonu, nr. 2437, vr. 175a, 181a.

¹² BOA, MD, 102, s. 156/620; s. 183/715;
MD, 104, s. 164/3.

hükümden anlaşıldığına göre, bir ara yerine İsmail Paşa'nın, Cezayir beylerbeyliğine⁵ ve kendisinin de kaptanıderyalık görevine tayini düşünülmüşse de, ocak halkının ısrarı üzerine Şubat 1689 (Evâhır-ı Rebûlâhır 1100) tarihinde yeniden eski görevinde bırakıldı. Mora seferine yardımcı olması için Cezayir kalyonları ve dört-beş ateş gemisinden oluşan donanma ve 5000-6000 kişilik ordusunu toplaması, Tunus ve Trablusgarb kalyonlarını da kendi komutasında getirmesi emredildi⁶. Mezemorta, bu sırada bir taraftan Vahran'ı işgal eden İspanyollarla uğraşırken diğer taraftan Cezayir'i işgale gelen Fransa donanmasına karşı şiddetli çatışmalarda yer aldı ve beraberindeki korsanlar ile birlikte Fransa sahillerini yağmaladı. Bununla beraber 10 Cezayir kalyonunu merkezî Osmanlı donanmasına yardıma göndermeyi ihmal etmedi.

Mezemorta Hüseyin Paşa, Aralık 1689'da (Evâil-i Rebî'ülevvel 1101) Kalaylıkoz Ahmed Paşa'nın yerine kaptanıderya tayin edildi ve İstanbul'a gelene kadar yerine tersanede görevli Ahmed'in vekâlet etmesi kararlaştırıldı⁷.

Ancak bu haber Cezayir'e ulaşmadan önce Mezemorta, Cezayir dayısı ve ocak halkı ile aralarında çıkan anlaşmazlık sebebiyle ailesini dahi alamadan gizlice oradan ayrılmak zorunda kalmış ve İstanbul'a gelmişti. Hakkındaki şikâyetler üzerine 10 Ocak 1690 (29 Rebî'ülâhır 1101) tarihinde kaptanıderyalığa yapılan tayin durduruldu ve Tuna kapudanlığına getirilerek⁸ Avusturya'ya karşı Vidin'in kurtarılması için yapılan harekâtı Tuna nehrinden desteklemekle görevlendirildi. 24 Ocak 1691'de (23 Rebî'ülâhır 1102) Rodos sancakbeyliği ile Mirî Kalyonlar kapudanlığına tayin edildi ve sayıları 10 olan kalyonların 20'ye tamamlanması için pek çok gayret gösterdi⁹.

Mezemorta Hüseyin Paşa, çok geçmeden emrindeki kalyonlarla birlikte kaptanıderya Mısırlıoğlu İbrahim Paşa'nın komutası altında Venedik donanmasına karşı çıkmak üzere Akdeniz'e açıldı¹⁰. 5 Şubat 1693 (29 Cemâziyelevvel 1104) tarihinde Edirne'de Sadrazam Çalık Ali Paşa ile görüşerek mirî kalyonların ihtiyaçlarını karşılamak¹¹, kalyonların kapudan, zâbit ve leventlerinin görevlendirmeleri ile ilgili düzenlemeler yapmak hususunda yetki verildi¹². Kendisinin 700.000 akçe olan yıllık gelirinin bir kısmı, 1693 senesine ait Kocaeli, İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar'a ait gebran ve yahudi cizye gelirlerinden

tahsis edildi¹³. Kalyon neferlerinin aylıkları (mevacib) ve diğer masrafları için ise, 1695'te Kıbrıs dışında Midilli, Rodos, İstanköy, Sisam, Taşöz, Sığla ve İzmit sancaklarının cizye gelirlerinden 20.488 hane gelir olarak ayrıldı¹⁴.

Mezemorta Hüseyin Paşa, Temmuz 1692'de (Zilkade 1103) Girid'in Hanya limanını kuşatan Venedik'e karşı savaşmak üzere Mısır'dan getirilecek 1000 askerin taşınması için dört kalyon ile İskenderiye'ye gönderildi¹⁵. 1694 Temmuzunda ise Adalar Denizi'ne geldiği anlaşılan Venedik donanmasına karşı beraberindeki 20 kalyonla karşı çıkması ve tedbir alması emredildi¹⁶. Bu arada Mezemorta Hüseyin Paşa, Cezayir'de kalan ailesinin İstanbul'a getirilmesi için 1695'te çeşitli teşebbüslerde bulunmuş, ancak bu girişimlerinden uzun süre bir sonuç alamamıştı¹⁷. 1695 (1106) tarihinde Sakız'ı işgal eden Venedik donanması ile Koyunadaları önünde giriştiği savaşı kazanarak Venedik'in adadan çekilmesini sağladı. Buna mükâfat olarak da 6 Mayıs 1695 (22 Ramazan 1106) tarihinde vezir rütbesiyle Kaptanıderyalığa getirildi¹⁸. Kısa sürede hazırlıklarını tamamlayarak Haziran 1695'te (Zilkade 1106) donanma ile denize açılan Mezemorta, Garb Ocakları donanmasıyla birleşerek¹⁹ 1695 Eylülünde (Safer 1107) Venedik donanmasına karşı Midilli'nin Zeytinburnu açıklarında tuttuğu savaşta büyük bir galibiyet kazandı. Bu savaşta Osmanlı zayıtı sadece 300 yaralı ve ölü iken Venedik, 14 kalyon ve 5000 savaşçısını kaybetti. Bu zafer üzerine, Kasım 1695'te İstanbul'a döndüğünde II. Mustafa tarafından büyük bir merasimle karşılandı, kendisine ve beraberindeki kapudanlara hil'at giydirildi²⁰. 1696'da Mora üzerine düzenlenen seferi denizden desteklemekle görevlendirildi. 1696-97 (1107-9) yıllarında Venedik donanmasını Andre Adası ve Bozcaada önünde üç defa yenilgiye uğrattı²¹. 1698 yılında önce İmroz'a demirleyen Venedik donanmasını takip eden Mezemorta Hüseyin Paşa, Midilli yakınlarında Zeytinburnu'nda savaşa tuttu. Uzun süren çatışmalardan sonra Venedik donanması bölgeyi terk etmek zorunda kaldı. Bu savaşta, Mezemorta'nın üvey oğlu Cezayirli Seyyid Mustafa'nın kalyonu da yara aldı. 1700'de (1111) Tersane'de kendisi için yaptırdığı ve o zamana kadar görülmemiş büyüklükte 31 oturaklı büyük ve etrafı nakışlı bir baştardaylı donanmaya kattı. Akdeniz'den dönen Paşa, 9 Kasım 1700 (27 Cemâziyelevvel 1112) tarihinde padişah tarafından kabul edilerek 24 derya beyi ile patrona ve riyale kalyonlarının kapudanlarına hil'at giydirildi²².

Mezemorta Hüseyin Paşa, Karlofça antlaşmasının imzalanmasından sonra, Akdeniz'i adalar halkının korsanlarından temizlemekle görevlendirildi. Bu amaçla, rahatsız olmasına rağmen 21 Mayıs 1701 tarihinde kalyonlar ve derya beyleri çekdirileriyle birlikte son defa Akdeniz'e açıldı²³. Kendisine gönderilen 8 Haziran 1701 (1 Muharrem 1113) tarihli en son emirlerden birinde, Mısır'a sürgün edilen eski defterdar Mustafa ile salyâne mukataacısı Acemzâde'nin affedildiklerini, bu sebeple haber ulaşır ulaşmaz onları buldurarak İstanbul'a göndermesi isteniyordu²⁴.

Mezemorta, muhtemelen 20 Ağustos 1701'de (15 Rebî'ülevvel 1113) Pare Adası'nda vefat etti ve cenazesi Sakız Adası'na getirilerek burada defnedildi. Bu haber 29 Ağustos'ta İstanbul'a ulaştı²⁵. Safvet Bey, Mezemorta ailesinden birine dayanarak mezarının Eğriboz'da olduğunu öne sürmektedir²⁶. Yerine 1 Eylül 1701 (27 Rebî'ülevvel 1113) tarihinde mirî kalyonlar kapudanı olan Abdülfettah, kaptanıderyaya tayin edildi²⁷. Gönderilen tayin fermarı ile birlikte, donanmada yetkiyi ele alması ve yapması gerekenler yeni kaptanıderyaya bildirildiği gibi, Mezemorta'nın iki küçük oğlu ve on yaşında bir kızı olduğu belirtilerek donanmada ve Sakız'da olan mülk, eşya ve parasının görevlendirilen mübaşir ve kassam katibi gelinceye kadar korunması istendi. İstanbul'daki gelir kaynakları için de benzer bir ferman gönderildi²⁸. Mezemorta'nın mirası 5 Ekim 1701'de (2 Cemâziyelevvel 1113) İstanbul'a getirilerek vârislerine teslim edildi²⁹.

¹³ BDA, İbnülemin-Bahriye, nr. 742,746.

¹⁴ BDA, Cevdet-Bahriye, nr.10302.

¹⁵ Silâhdar, Târîh, II, 674, 679.

¹⁶ BDA, Cevdet-Bahriye, nr. 2597.

¹⁷ Cezayir'e zaman zaman gönderilen 13-23 Temmuz 1695 [Evâil-i Zilhicce 1106] tarihli fermanlar: BDA, MD.101, s.14/44; MD. 106, s. 200/1.

¹⁸ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâiyât, Tahvil ve Metin*, (1066-1116/1656-1704), haz. A. Özcan, Ankara 1995, s. 540; *Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Nusretname Tahvil ve Metin (1106-1133/1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, (M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 2001, vr. 217a; BDA, MD. 106, s. 92/2.

¹⁹ BDA, MD. 106, s. 92, 159, 206-207.

²⁰ Silâhdar, *Nusretname*, vr. 227b-228b.

²¹ Silâhdar, *Nusretname*, vr. 244a-b, vr. 258b-259b.

²² Silâhdar, *Nusretname*, vr. 266b-267b, 270a, 271a.

²³ Silâhdar, *Nusretname*, vr. 272a.

²⁴ BDA, MD. 113, s. 4.

²⁵ Silâhdar, *Nusretname*, vr. 276a.

²⁶ Safvet, "Koyun Adaları Üstündeki Deniz Harbi, Sakız'ın Kurtuluşu", *TOEM*, 1/3, s. 156.

²⁷ BDA, A. RSK. 1551, s. 62.

²⁸ BDA, MD. 111, s. 651-654.

²⁹ BDA, *Malîyeden Müdevver Defterler (MAD)* 4875, vr. 139b.

Mezemorta Hüseyin Paşa, denizlerdeki başarılı harekâtları kadar Bahriye'deki ıslahatları ile de ün kazanmıştı. Vefatından önce hazırlıklarını tamamladığı *Bahriye Kanunnâmesi* ile Osmanlı kaptan-ı der-yâları arasında haklı bir şöhrete ulaştı. İlanı ve uygulanması Abdülfettâh Paşa zamanına rastlayan bu kanunnâme ile deniz işlerinin denizcilikten yetişmiş olanlara verilmesi esas kabul edildi. Bu kanunnâme ile Osmanlı donanmasındaki kalyon sayısı en az 40 olarak belirlendi ve donanmada terfilerin nasıl ola-cağı, tecrübe ve liyakata önem verilmesi kanun haline getirildi³⁰.

Kalyon kapudanlarından Seyyid Mustafa'nın Mezemorta'nın üvey oğlu, derya beylerinden Maltız Abdurrahman Paşa'nın ise evlatlığı olduğu tesbit edilmektedir³¹. Derya beyi olan oğulları Said Bey ile Ali Paşa ve kızından torunu olan Tersane kethudası Mehmed Said Bey, denizcilikle ilgilerini sürdürmüşlerdir. İstanbul'da Tophane sırtlarında bir sarayı bulunduğu rivayet edilmektedir. Vefâtı için "zev-rak-ı cismini adem bahrine saldı kapudan" mısra'ı tarih düşürülmüştür.

1701 (1113) Bahriye Kanunnâmesi: Mezemorta Hüseyin Paşa

Kalyonculuğu geliştirmek ve Osmanlı denizciliğini organize etmek amacıyla yapılan en önemli düzenleme, 1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi'dir³². Bu kanunnâmenin hazırlanmasındaki asıl rol, Kaptanıderya Mezemorta Hüseyin Paşa'ya³³ aittir. Mezemorta, henüz Mirî Kalyonlar Kaptanı (1691) iken, Osmanlı donanmasında sayıları 10 olan kalyonların 20'ye tamamlanmasına gayret etmiştir. 1695'te Sakız'ı işgal eden Venedik donanması ile Koyunadalari önünde giriştiği savaşı kazandığı için vezir rütbe-siyle kaptanıderyalığa getirilmiş, aynı yıl Midilli'nin Zeytinburnu açıklarında Venedik donanmasına karşı ikinci bir galibiyet kazanmıştır.

Mezemorta, 1696'da Mora üzerine düzenlenen seferi denizden desteklemiş, Andre adası ve Bozcaada önünde Venedik donanmasını üç defa yenilgiye uğratmıştı. Onun zamanında Osmanlı donanması yeniden eski ihtişamlı günlerini hatırlar oldu.

Hazırlanmasında Mezemorta'nın etkisi olan, ilanı ve uygulanması ise, Kaptanıderya Abdülfettah Paşa zamanına rastlayan Bahriye Kanunnâmesi ile deniz işlerinin denizcilikten yetişmiş olanlara verilmesi esası kabul edildi. Bu kanunnâme ile Osmanlı donanmasındaki kalyon sayısı en az 40 olarak belirlendi. Ayrıca kalyon sayısının kırka tamamlanması halinde bile eskilerin yerine birer ikişer yenilerinin yapımı için kereste hazırlanması şart koşuluyordu. Kanunnâmenin diğer maddeleri arasında, donanma komutanlıkları için yapılacak tayin ve terfilerde "silsile-i merâtib"in gözetilmesi, tecrübe ve liyakata önem verilmesi ve kara ordusundan yetişenlerin kaptanlığa getirilmemesi gibi konular önemli yer tutuyordu. Bunun gereği olarak da kaptanpaşalığa, Kapudâne-i hümayun kumandanlığından gelmesi prensibi getirildi³⁴.

Mezemorta, mirî kalyonlar kaptanı iken dönemin Kaptanıderyası Yusuf Paşa (1692-94) ile anlaşmazlığa düşmüş ve hatta Sultan II. Ahmed Temmuz 1694'te her iki denizciyi ikaz etmek ihtiyacı duymuştu. Çünkü denizlerde etkili bir mevkide bulunan bu iki deniz komutanının aralarındaki geçimsizliğin düşmana karşı ortak hareket etmelerine engel olduğu anlaşılmış ve bundan vazgeçmeleri emredilmişti³⁵. Mezemorta denizde yetişmiş, Yusuf Paşa ise, karada eğitilmiş olduğu için aralarında bir anlaşmazlığın çıkması kaçınılmazdı. Ayrıca Mezemorta, sadrazam Çalık Ali Paşa'dan aldığı yetki sebebiyle Yusuf Paşa'nın kendi kalyonlarına müdahale etmesine izin vermemiştir.

Mezemorta kaptanıderya olunca, denizcilik teşkilâtının yapısını ciddi bir şekilde düzenlemeyi kendine hedef olarak belirlemiş, zamanla sayıları ve önemi artan kalyonları donanmada ön plana çıkarmayı

³⁰ BDA, MD, 112, s. 18-22.

³¹ *Anonim Osmanlı Tarihi*, (1099-1116/1688-1704), haz. A. Özcan, Ankara 2000, s. 124, 262.

³² Bahriye Kanunnâmesi'nin tam metni, BDA, MD, 112, s. 18-22'de bulunmaktadır. Hatt-ı Hümayun bulunmayan bir sureti, BDA, D. BŞM, 14599, s. 1-9'dadır. Kırş. *Anonim Osmanlı Tarihi* (1099-1116/1688-1704), haz. A. Özcan, Ankara 2000, s. 167-171.

³³ Hayatı hakkında bkz. I. Bostan, "Mezemorta Hüseyin Paşa", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, XXIX, 524-526.

³⁴ BDA, MD, 112, s. 18-22.

³⁵ BDA, Cevdet-Bahriye, nr. 2597.

planlamıştır. Nitekim 1697-1702 yıllarında sadrazamlık yapan Amcazâde Hüseyin Paşa'nın Karlofça antlaşmasından sonra bütün devlet teşkilâtında esaslı bir ıslâhatı gerekli görmesi Mezemorta Hüseyin Paşa'nın Osmanlı Bahriyesinde yapmayı düşündüğü düzenlemeyi uygulamasına imkan sağlamıştır³⁶.

İlk Bahriye Kanunnâmesi 1701 (1113) tarihinde hayata geçirilmiş oldu. Zamanla ortaya çıkan diğer meseleler veya kanunnâmede yer almamış konular için ise, yeni düzenlemeler yapıldı. Bunlar, Osmanlı bahriyesinin yeni şartlara cevap verebilmesi ve bazı hususların belirli kurallara göre çözülmesi için yapılıyordu. Hazırlanan Bahriye Kanunnamesi ve benzeri düzenlemeler, Osmanlı denizciliğinin bir devlet politikası olarak yürütüldüğüne işaret etmektedir.

Bu kanunnamede bundan sonra tasarlanan şekle uygun olarak kalyon sayısının 40'a tamamlanmasıyla istenilen sayıya ulaşılması amacıyla kalyon inşasının ihmal edilmemesi kanun haline getirildi. Tersane ocaklığı olan yerlerden kaliteli kerestelerin getirilmesi ve zamanla kullanılamaz hale gelenlerin yerine her sene bir-iki kalyon inşa edilmesi ve kalyon sayısının çoğaltılması emredildi.

Kanunname metninde öncelikle vurgulanan husus Tersanede mevcut kalyon sayısının 40'a tamamlanarak her birinin donanım, mühimmât ve personelinin belirtildiği gibi eksiksiz hale getirilmesidir. Kanunnâme hazırlandığı sırada donanmada ikisi inşa halinde 27 kalyon bulunmaktaydı. Yapımı süren kalyonlardan biri 47,37 m. uzunluğunda büyük üç ambarlı kalyon, diğeri ise bu kalyonun yapımı için getirilen kerestelerden arta kalanlarla inşasına başlanan 32,59 m. bir kalyondu. Sayının 40'a tamamlanması için bir an evvel 13 kalyonun daha inşasına başlanması gerekmektedir.

Kanunnameye göre Kaptan Paşa derya beyleri, kaptan, reis ve diğer donanma mensuplarına başbuğ olacaktı. Bunlar Kaptan Paşa'nın emirlerine itaat ettikleri gibi o da her bir fırkanın tertibine özen gösterecekti.

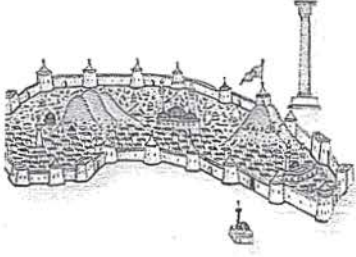
Donanmanın kadim emektarlarından olan kadırğa sahibi derya beyleri, idarelerindeki gemilerin takımlarını tamamlayarak 160 savaşçı ve ayrıca salyâneleri nispetinde forsayı hazır bulunduracaktı. Bunun yanı sıra gemilerindeki kaptanlar ve reisler, denizcilik bilgi ve görgüsüne sahip olacaklar ve donanma sefere çıktığında Kaptan Paşalar tarafından yoklanacaktı. Eksiği olduğu halde tamamlamayan derya beylerinin ellerinden gemileri alınacaktı.

En önemli hususlardan biri, kaptanıderyaların sebepsiz yere görevden alınmaması, azledilmelerine sebep bir suç işlemedikleri takdirde kayd-ı hayat şartıyla görevlerinde kalmalarıydı. Azledilmeleri veya vefatları durumunda kapudâne-i hümayûn kaptanı, kaptanıderya olacaktı. Kara paşalarından kesinlikle kimse kaptanıderya yapılmayacaktı. Kapudâne görevinin denizcilik bilgi ve görgüsüne sahip olmak şartıyla Patrona kaptanına, Patrona kaptanlığının Riyâle kaptanına verilmesi kuraldı. Boşalan Riyâle kaptanlığına birini seçmek için ise donanmadaki kalyon kaptanları aralarında görüşerek içlerinden bu göreve en uygun olanını seçeceklerdi. Bunun için görevde eski olmak değil liyâkat esas olacaktı. Böylece ehil olanlardan oluşturulan yönetim zinciri sonunda kaptanıderya, emrindeki donanmayı maharetle, en iyi sevk ve idare edecek olan bu göreve gelecekti.

Kaptanpaşalar barış zamanında başarda-i hümayûna, savaş esnasında ise üç fener ve üç bayrak taşıyan büyük kalyona binecekti ve bu kalyon, baş kapudâne olarak anılacaktı. Diğer kapudâne kalyonu ikinci kapudâne kaptanının idaresinde olacaktı. Savaşta yaralananlara istedikleri yerden maaş verilerek emekliye ayrılmaları sağlanacaktı.

Donanmadaki kalyon kaptanlarından biri vefat ettiğinde veya bir sebepten dolayı azli gerektiğinde kapudâne kalyonunun baş reisi onun yerine kalyonuna kaptan olarak atanacaktı. Kapudâne baş reisliği ise kapudâne-i hümayûn yahut diğer kalyonlardaki aylakçıyândan reislikte maharet ve bilgi sahibi olanlara verilecekti. Topçubaşılık kadrosu boşaldığında topçular kethudası bu göreve getirilecek ve topçu

³⁶ İ. Hakkı Uzuncarslı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 498.

askerlerin arasından kıdem sahibi ve uygun olanı kethuda seçilecekti. Yüksek maaşlı zâbitlerin kadroları boşaldığında bu kadroya meslekî bilgi ve görgüsü olanlar seçilecek bazı kimselerin aracılığı ile hak etmeyenler göreve getirilmeyecekti. Özellikle, denizcilikle ilgisi olmayan birinin göreve getirilmesi engellenecekti.

Kaptan Paşa ve diğer kaptanlar çeşitli sebeplerle kalyon personelinin sayısını azaltmayacak ve her kalyon için belirlenen sayıda personel ve mühimmat eksiksiz tamamlanacaktı. Bahriye Kanunnamesi, böylece Osmanlı donanma personelinin terfi ve emeklilik meselelerini bir düzene bağlamış olacaktı.

Mezemorta Hüseyin Paşa'nın Garp Ocakları'ndan yetişme bir denizci olmasının bu düzenlemelere etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle kalyon kaptanlarının kendi aralarında yapacakları seçimle yeni kalyon kaptanlarını belirlemesi şartı, Garb Ocakları'ndaki korsan kaptanların ortak kararlar hareket etmelerinden etkilenmiş olmalıdır.

Osmanlı Bahriyesinde Yapılan Diğer Düzenlemeler

1701 kanunnamesi Osmanlı bahriyesi ile ilgili temel bazı meseleleri ele almakla birlikte zaman içerisinde gerekçikçe yeni düzenlemeler yapılmaya devam edilmiştir. Bu kanunnamenin uygulamaya konulmasından beş yıl sonra ortaya çıkan bazı ihtiyaçlar için yeni düzenlemeler yapılmış, 1706'da yeni problemler üzerinde durulmuştur. Mesela leventlerin yoklanması, kalyonlara verilen malzeme ve mühimmatın devamlı surette kaydedilmesi, kalyonların düzenli bir şekilde tamir edilmesi bunlar arasındaydı.

XVIII. yüzyıldan itibaren kalyonların sayısında görülen artış, leventlerin önemini daha da arttırdı. Donanmanın her sene sefere çıkış ve dönüşte yahut kalyonların Tersane'de kaldığı zamanlarda kalyon kâtibi ve halifesi bütün leventlerin sayımını yapmıştır. Seferde hazır bulunanlar *atik*, diğerleri *cedid* adı altında deftere yazılmıştır. Buna karşılık kalyon malzeme ve mühimmatı aynı ciddiyetle kayda geçirilmediği için devlet hazinesinin zarara uğradığı görülmektedir. Gemilere verilen malzeme ve mühimmatın kullanılabilir ve kullanılamaz olanlarının ayrı ayrı yazılması ve işe yaramayanların yerine yenilerinin tedarik edilmesine özen gösterilmesi kadırğa döneminden beri takip edilen konular arasındaydı. Bu düzenlemeden altı ay sonra alınan yeni bir kararla kalyon mühimmatının kontrolü için bir Liman Reisi görevlendirilmiştir³⁷. Liman Reisi'nin görevi, maaşları dağıtmak, sefere çıkan kalyonlara mühimmat ve levazımat vermek, dönüşlerinde bunları alıp mahzenlerde saklamaktır. Liman Reisi'nin emrinde kalyonlarla ilgili bütün kayıtları tutmak üzere bir kâtip tayin edilmiştir³⁸ Bu düzenlemeyle ayrıca bir kalyonun sefere çıkışından dönüşüne, inşa ve tamirinden kalafatlanmasına kadar izlenecek kurallar ortaya konmuştur.

Sefere çıkışta verilen mühimmat ve levazımat için kalyon kaptanlarından imzalı bir müfredat defteri alınacak, döndüklerinde ise bunların yoklaması yapılacaktır. Kullanılamaz olanların yerine mahzenden yenisi verilecekti. Kalyonlara verilen barutun hangi maksatla kullanıldığını ise kalyon hocaları³⁹ kaydedecekti.

Kalyon inşa ve tamirinde çalışan marangoz, kalafatçı ve diğer işçilerin sayısı Tersane Kethudası ve Liman Reisi tarafından tespit edilecekti. Bunlar çalıştıkları süre boyunca sabah ve akşam yoklanıp deftere kaydolunacak, mevcut olanlara aylıkları Tersane Emmini tarafından verilecekti.

Sferden döndüğünde tamir edilmesi gereken kalyonlar Başdefterdar, Kaptan Paşa, Tersane Emmini, Tersane Kethudası ve Liman Reisi tarafından keşfi yapılarak tamir ve kalafatlanmasına başlanacaktı. Bunun için gerekli olan malzeme, Tersane Eminleri tarafından sarf olunacaktı. Kalafat sırasında kullanılacak zift kazanı, kevgir, kepçe ve odunun satın alınması veya bunlardan gerekenlerin tamiri Liman Reisi tarafından yapılacak, masraf için gereken para Tersane Emmini tarafından verilecekti.

³⁷ BOA, MAD. 3142, s. 83, 86.

³⁸ Bu karar doğrultusunda Kaptanıderya Hacı İbrahim Paşa'nın 22 Nisan 1707 tarihli arzı üzerine atanan ilk Liman Reisi Süleyman kaptan ve ilk Liman Reisi kâtibi de Ömer olmuştu (BOA, MAD. 8880, s. 88).

³⁹ Kalyon hocaları, miri kalyonlara fazla levend yazılmamak üzere levendleri kaydetmek ve tayinâtı levend sayısına göre hesap edip dağıtmak, kalyonlara verilen malzemelerin israf olmasını engellemek için kalyonlarda bulundurulmuş yazıcılarıdır (BOA, Cevdet-Bahriye, nr. 6355).

Kalyon inşa ve tamiri için gerekli kereste, sütun, seren, halat ve sair mühimmât Tersane Kethudası ve Liman Reisi tarafından verilecekti. Kalyonlarda tamir edilmesi gereken kısmı, mimar ve ehl-i vukuf kimselerce onaylandıktan sonra kereste mahzeninden malzeme alınabilecekti. Eski gomana ve halatlar, Tersane zindanındaki esir ve mücrimlere üstüğü yaptırılmak için saklanacaktı. Kalyonların ihtiyacı olan yelken, yeterli miktarda kirpas ve diğer malzemeler Tersane Eminleri tarafından satın alınıp Liman Reisi tarafından yaptırılacaktı⁴⁰.

Bahriye'de 1714'te yapılan yeni bir düzenleme ise, donanma kalyonlarında bulunan kaptan, kalyon hocası, vekil-i harc, baş reis, yelkenci ve topçu başı gibi görevlilerin yeniden düzenlenmesi amacıyla yapılmıştır⁴¹. Buna göre her kalyonda kendi mürettebatı arasından yazışmaları yapabilecek, denizcilik bilgisine sahip beş kişi kalyon hocası, vekil-i harc, baş reis, yelkenci ve topçu başı olarak görevlendirilecekti. Seferber olan kalyonlara verilen mühimmat ve levazımata doğru şekilde kullanılarak gereksiz sarfiyatın ve zayıflığın önüne geçilmesinden ve sefer dönüşü yapılacak yoklamadan bu beş zabıt sorumlu olacaktı. Yapılan yeni düzenlemeyle beş zabıt, atik kalyoncu personelinden seçilecek ve görevlerini en iyi yapabilecek olanlar gedik hak edecekti. Sefere çıkan kaptanlar idarelerindeki kalyonlarda bulunan eşya ve mühimmatın korunmasına dikkat edeceklerdi. Görev gereği başka bir kalyona geçtiklerinde yukarıda sayılan beş zabıt, kaptanların kendi eşyaları dışında devlet mahzenlerine ait eşyaya el koymalarına engel olacaktı.

Yapılan düzenlemeler devlet bütçesinde büyük bir gider kalemi haline gelen Tersane masraflarını kontrol altına almaya yetmedi. Bunun sebebi olarak Tersane Eminlerinin yaptıkları alımları ve ocaklık olarak Tersane mahzenlerine gelen çeşitli eşya ile Tersane çalışanlarına yapılan ödemelerin gereği gibi makbuzla kaydedilmemesi gösterilmiştir. Ayrıca, Eminlerin muhasebeleri görülürken Tersane için satın aldıkları çeşitli malzemelerin fiyatlarını belgeleyememeleri olmuştur⁴².

Bu tür aksaklıkların önüne geçmek, tersanenin bütün gelir ve giderlerini kontrol altına almak amacıyla 1718'de Tersane Eminlerinin muhasebelerinin ne şekilde görüleceğine dair bir düzenleme hazırlandı. Bununla aynı zamanda kurşun ve kereste mahzenlerinin gelir ve giderlerinin de denetim altına alınması amaçlandı⁴³.

Kalyon ve diğer gemilerin inşa ve tamirlerinde bir masraf çıktığında Tersane Eminleri bu durumu arz edecek ve keşif için gerekli emir verilmesi üzerine Liman Reisi ve katibi, Tersane Kethudası, Kalyonlar Mimarı ve gerek görülürse bir mübâşir tayin olunacaktı. Bunların keşif sonrası gereken tahmini harcamaları yazdıkları defter padişaha sunulacak ve gereken izin alındığında inşa veya tamire başlanabilecekti.

Tersane ocaklığı olan yerlerden gelen kereste, tel, zift, katran ve sair eşya bildirildikten sonra bir görevli gelen eşyayı cinsine göre sayarak veya tartarak deftere yazacaktı. Mahzenlere teslimi için emir verildikten sonra gelen eşyanın ocaklık kaydıyla ilgili kaleme kaydedilip teslimine dair bir suret verilecekti. Tersane Eminlerinin muhasebeleri görülürken yaptıkları mübâyaat ve Tersane ocaklarından gelen eşya için ellerindeki suretler ilgili kalemlerin kayıtları ile karşılaştırılacaktı. Kayıt dışı harcamaları olduğunda Tersane Eminlerinin hesaplarından düşülecekti.

Denize açılan kalyonlara mühimmat Liman Reisi tarafından gerekli olan miktarda ve ferman gereğince verilecekti. Bir ferman olmadan mahzenden hiçbir şey çıkartılmayacaktı. Sefer dönüşünde ise kayıtlara göre mühimmat kontrol edilerek eksikliği olanların sebebi tespit edilecekti. Belirtilen sebep ve mazeretin kabul edilmesi halinde çıkarılacak fermanla kalan mühimmat, eski ve yeni şeklinde mahzene teslim edilecekti.

⁴⁰ 1701 (1113) Bahriye Kanunnamesi'ne XVIII. yüzyılda yapılan ilave ve değişiklikler havi diğer kanunnameler hakkında geniş bilgi için bkz. Yusuf A. Aydın, *Osmanlı Denizciliği 1700-1770*, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora tezi), İstanbul 2007, s. 26-29.

⁴¹ BDA, MAD. 3171, vr. 64b.

⁴² Bu dönemdeki Tersane Eminlerinden Hüseyin'in yolsuzluğu belgelere yansımıştır. Buna göre incelenen defterler sonrasında donanma gemilerine gerekli olan kereste ve diğer eşyanın alımında yapıldığı usulsüzlük sonucu zimmetine dört yüz kase geçirdiği ortaya çıkmıştır: 1127/1715 (BDA, MAD. 123, s. 52/758).

⁴³ BDA, MAD. 10309, s. 120-121.

Bu düzenleme ile Osmanlı Devleti, bütün harcamaların yerinde yapılması hususunda son derece özen göstermiş, yanlış uygulamaların önüne geçmeye çalışmıştır. Ancak Tersane gelir giderleri üzerinde sıkı bir denetim ön gören 1718 düzenlemesi, bütün işlerin fermanla halledilmesi kararı, vakit kaybına yol açtığı, hatta işlerin gecikmesine sebep olduğu için terk edilmiş ve 1720’de yeni bir düzenleme yapılmıştır⁴⁴. Yeni düzenlemenin gerekçelerinden biri de kalyon inşasına başlamadan önce masrafının ne tutacağı tahmin etmenin mümkün olmayacağıydı. Bununla beraber Tersane ileri gelenleri tahminî bir rakam tespit ediyordu. Bu miktarın inşaat sırasında yetersiz kalması halinde ve ilgililer tarafından fazla bir miktar belirlenmesi durumunda, bunun devlete malî açıdan zarar vereceği anlaşılmıştı. Bu uygulama kaldırılarak Tersane Eminlerinin kalyon inşasına başlamalarından sonra, yaptıkları bütün harcamaları bir deftere yazmaları ve kalyonun yapımı bittiğinde sunmaları emredilmiştir. Bunun yanı sıra her sene kaç kalyonun sefere çıkacağı bildirilerek bunlardan tamir ve bakımı gerekenlerin Tersane Emininin gerekli izni alması üzerine yapılması uygun görülmüştü. Bütün harcamaların defteri, kalyonların tamir ve bakımının tamamlanmasından sonra padişaha arz olunacaktı.

Kalyonlar sefere çıkmaya hazır halde Beşiktaş önünde demirlediklerinde, verilen mühimmat ve savaş malzemesinin sayılıp tartılarak bir deftere kaydedilmesi gerekli görülmüştü. Seferden döndüklerinde ise bu deftere göre kullandıkları malzeme miktarı tespit edilecekti.

Kalyonlar için yapılan düzenlemelerin yeterince yerine getirilmemesi üzerine daha önceden belirlenen kuralları hatırlatıp bunlara uyulmasını sağlamak maksadıyla 1730’da tekrar bir düzenleme hazırlandı⁴⁵. Yeni düzenlemede kalyonlar hakkında daha önce alınan kararlara ilave olarak sefere gidecek kalyonların ihtiyaçları Tersanede bekleyen kalyonların mahzendeki takımlarından verilmeyip diğer malzeme ve mühimattan sağlanması uygun görülmüştü. Bunların arasında gereken malzemelerin bulunmaması durumunda Tersane Eminleri yenisini satın alacaktı. Her ay kurşun ve kereste mahzenlerinin bir önceki aya ait ocaklık ve mubayaa kayıtları ile yapılan harcamaların kayıtları kontrol edilecekti.

Tüm bu düzenlemelerde sefere çıkan kalyonlara verilen mühimmat ve malzemenin kayıt altına alınması konusunda Liman Reisi, katipler ve diğer Tersane personelinin sürekli olarak uyarıldıkları dikkati çekmektedir. Bu konuda kalyon kaptanlarının da sorumlu tutulması hususunda Tersane Emni Rakım Mehmed Efendi’nin raporu üzerine 27 Ağustos 1762’de bir ferman çıkarılmıştır⁴⁶.

Bütün bu ciddi tedbirlere rağmen yine de içlerinden bazılarının kendilerine kazanç sağlamak için bazı malzemeleri sattıklarının anlaşılması bütün kaptanları zan altında bırakıyordu. Bununla ilgili 1766 tarihli bir örnek önemlidir. Kıbrıs’a gitmekte olan *Semend-i Bahri* kalyonunun kaptanı Mehmed Kaptan, Girne Kalesi önünde demirlemişken yakalandığı şiddetli rüzgar yüzünden kalyonun gomanasının koptuğunu ve göz tabir olunan demirinin denizde kaldığını bildirmesi üzerine kendisine yeni bir demir ve 50 kantar gomanaya gönderilmişti. Bununla birlikte konuyla ilgili Kaptanıderya Mehmet Paşa’ya (1765-67), yazılan bir fermanda kalyon kaptanlarının göreve çıktıkları bölgelerde bazen gizlice kalyon malzemelerini satıp daha sonra bunların zâyi olduğunu bildirdikleri hatırlatılıyordu. Bu sebeple Kaptanıderya’dan bu olayı araştırması, demirin gerçekten denizde kalmış olması durumunda o mahalle gidecek gemiler vasıtasıyla denizden çıkartılması istenmişti. Ayrıca donanma kaptanlarının kendilerine emanet edilen malzemeyi gereği gibi korumaları yönünde ikaz edilmesi gerekmişti⁴⁷.

Sonuçta ileri sürülebilir ki, Mezemorta Hüseyin Paşa’nın hazırladığı bahriye kanunnamesinden sonra onunla bağlantılı olarak alınan kararlar, XVIII. yüzyıl boyunca gemi inşa ve tamiri yanında kalyonların yönetimi, malzeme ve mühimmatın hakkaniyetle kullanılması gibi çok farklı konularda yenilenmiş ve kalyon düzeni en iyi şekilde yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bütün aksamalara rağmen devletin düzeni sağlamaktan vazgeçmediği yenilediği kanunnamelerden anlaşılmaktadır.

⁴⁴ BOA, MAD. 3925, vr. 65b-66a.

⁴⁵ BOA, MAD. 10321, s. 117.

⁴⁶ Rakım Mehmed Efendi bu sırada aynı zamanda Kapudan Paşa’ya vekâlet etmektedir (BOA, MAD. 10371, s. 162).

⁴⁷ BOA, MAD. 10378, s. 147.

EK:
1701 (1113) TARİHLİ
BAHRİYE KANUNNAMESİ

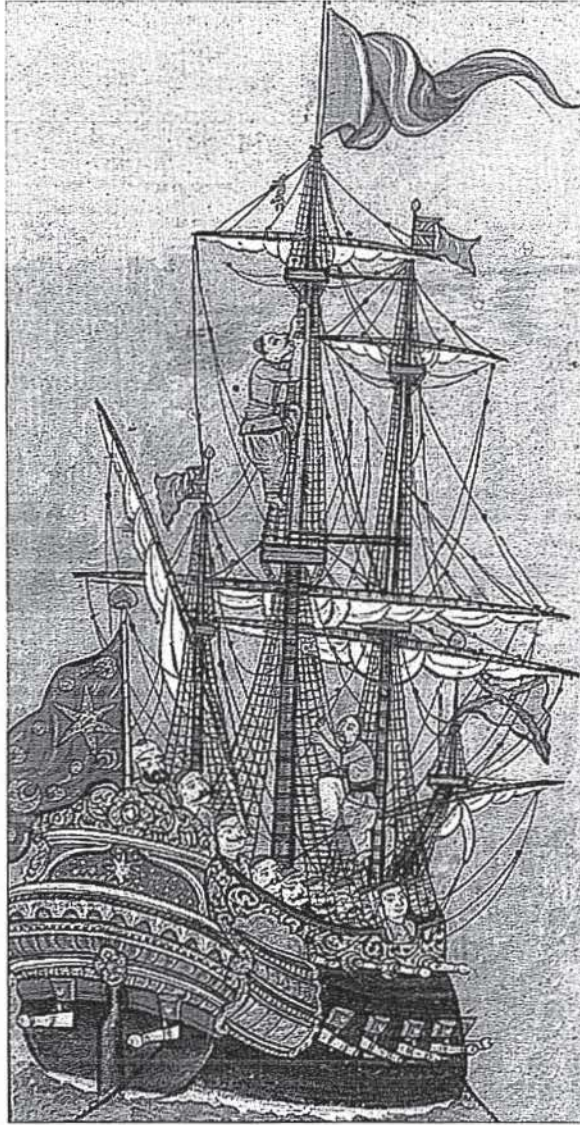
Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn-ı şevket-makrûndur.
Bismihî Sübhânehû ve Te'âlâ

Bi-avnillâhî Te'âlâ ve tevfikihî iş bu kânunnâme-i hümâyûn-ı şevket-makrûnum düstûrî'l-amel ittihâz ve dâimâ mazmûniyle amel olunup, evlâd ü ensâb ve ahlâf u a'kâbımdan ve vüzerâ ve vükelâ ve kapudânân ve sair kârdânân-ı Devlet-i aliyye-i ebed-peyvendimden kimesne tağyir u tahrif eylemeye. Bu tertib nasr-ı dîn ve te'yîd-i şerî'at-ı Seyyidü'l-mürselin için vaz' olunmuş bir emr-i müstahsen olmağla her kim tağyirine cesâret eder ise "fe-men beddelehû ba'de mâ-semî'ahû fe-in-nemâ ismuhû ale'llezîne yübeddilûnehû, innellâhe semî'un alîm" va'îdine mazhar ola ve inşâ'allâhu Te'âlâ tasâmim olunduğu üzere kalyonlar erba'ine tekmi olundukda, nisâba bâliğ oldu deyü ihmâl olunmayup, yine sene be-sene ocaklık bağlanan mahallerden Tersâne-i Âmire'm'e kavî ve müstahkem kereste ihzâr olunup, mürûr-ı eyyâm ile köhne ve fersûde olan kalyonların yerine vaz' olunmağičün birden ikiden müceddeden kalyonlar binâ vu inşâ ve tevfir u teksirine [ihtimâm] oluna. Ve men-nasru illâ min indillâhî'l-azîzi'l-hakîm.

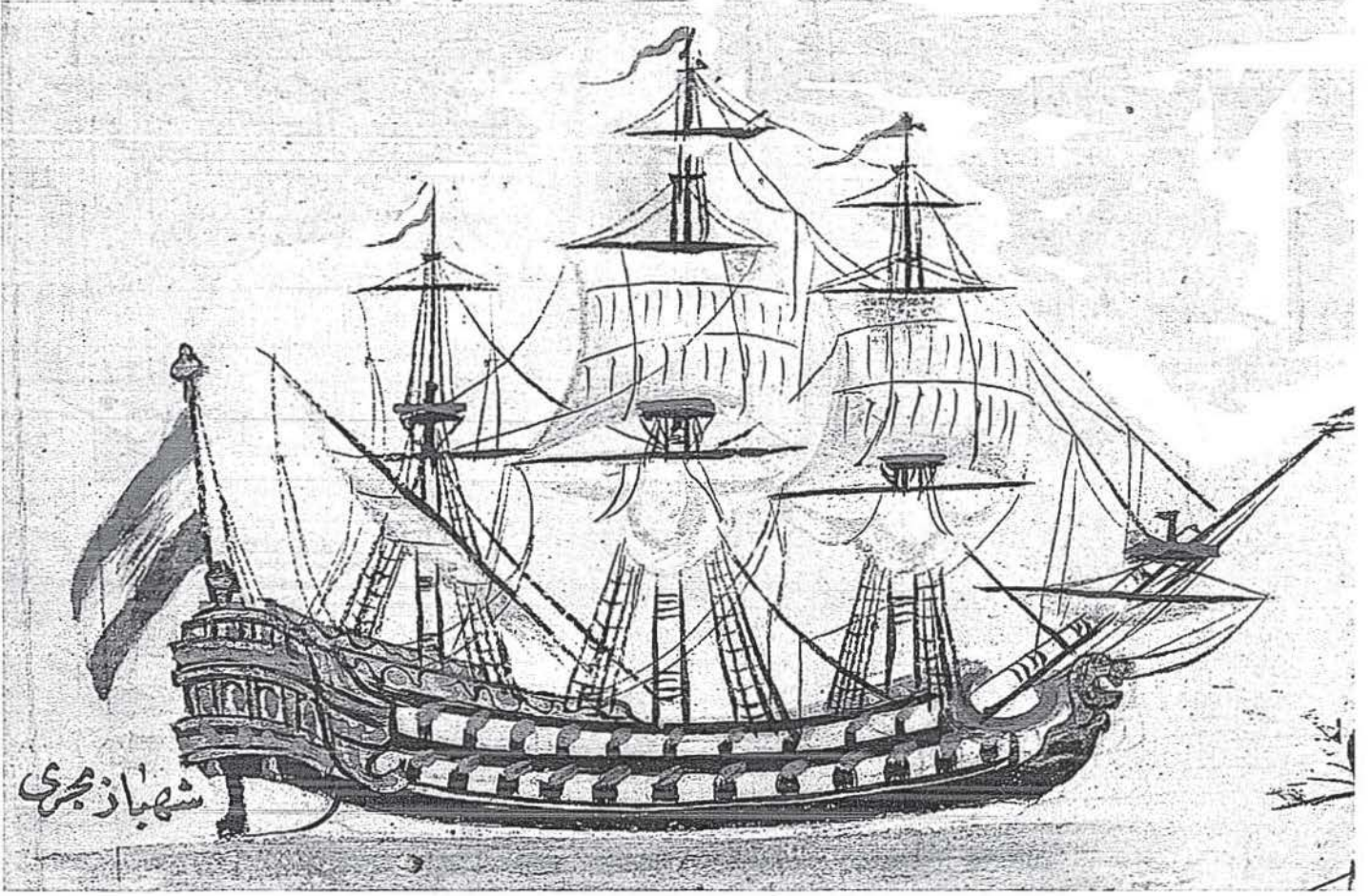
Bismillâhirrahmânirrahîm ve bihî nesta'în.

Elhamdu lillâhî'llezî kevvare'l-leyle ale'n-nehâri ve sayyare'l-fulke seyyâren fi teyyâri'l-bihâr li-yekûne âyete vahdâniyyetihî li-uli'l-ebâr ve de-lîle kudretihî li-men lehû ayne'l-i'tibâr. Ve's-salâtu ve's-selâmu alâ nebiyyihî'l-müctebâ'l-muhtâr. Ve alâ âlihî'l-athâr ve sahbihî'l-ahyâr.

Ammâ ba'd, zamâyir-i ulî'n-nühâya hayyiz-i hafâda ve mâ-verây-ı reyb ü imtirâda değıldir ki, hıfz-ı bilâd ü memâlik ve sedd-i sügür-ı mesâlik, berren ve bahren i'dâd-ı atâd ve tertib-i esbâb-ı cihâda mevkûf olmağla, bu emr-i mergübü'l-mefâd-ı memdûhü'l-me'âda himmet-i aliyye-i mülûkânem dâimâ masrûf olup, husûsâ ümmehât-ı mühimmât-ı bahriyyeden olan mirî kalyonlara mahmûl fûrû' ve usûl bu âna değın bir zâbita-i mahsûsa ile mansûsa vü marsûsa olmayup, külliyyât u cüz'iyâtında se-reyân-ı mefâsid ve tareyân-ı mekâsidden müberrâ veçh-i vecih-i savâb-ârâ ile bir kâ'ide-i külliye ve râbita-i celiyye-i vefiyye üzere ba'de'l-yevm ah-vâlleri mazbût ve mu'âmelât-ı me'âlleri me'âkid-ı intizâm u istihkâma merbût olmak aksâ-yı murâd-ı hümâyûnum olmağla, bu nesak-ı savâb-irtisâm üzere revnak-ı nizâm verile ki, işbu defter-i cemilü'l-eserde mastûr olduğu üzere hâliyâ Tersâne-i Âmire'm'de mevcûd olan yirmi yedi kıt'a kalyonlar bi-Tevfikillâhî'l-Meliki'l-celîl erba'ine takmil olunup, takımları kırk kıt'a kalyon ve her birinin mühimmât ü neferâtlarında tayy-i defterde muharrer olan keyfiyyet ü kemiyet tağyir ü tahrifden me'mûn ola.

Delibalta Kalyonu
(Surnâme, TSMK. A. 3593).

Şahbaz-ı Bahri Kalyonu
(Keyfiyet-i Rusya, TSMK,
H. 1627).

Ve Kapudan Paşa cümle ümerâ-i deryâ ve kapudânân ve rü'esâ ve sâir donanma-yı hümâyûnum ricâline başbuğ olup, zümre-i mezbûrenin cümlesi mûmâileyhin kelâmına i'timâd ve hükûmetine kemâl-i rev' ile itâ'at ü inkıyâd eyleyüp, mûmâileyh dahi her fırkanın muktezâ-yı hâllerine göre tertib-i esbâb-ı nizâmlarına ihtimâm eyleye.

Husûsâ, ümerâ-i deryâ ricâl-i donanmanın kadimî emekdârlarından olup, her birlerinden sadâkat ü gayret ile edâ-yı hizmet melhûz olmağla, sefinelerinin takımlarında bir vechile kusûr u fütûr etmeyüp, sâliyânelerine göre beşer altışar kat forsa ve yüz altmışar nefer cengâver ve tuvânâ ve dilâver levenden eksik eylemeyüp ve dekâyık-ı merâkib ü sefâyine vâkıf ve fenn-i deryâda mâhir kapudânlar ve reisler tutup tekâmil-i mühimmât ve tetmîm-i levâzım ü âlât edüp, Kapudan Paşa dahi bu vech üzere her birine mühimmâtların itmâm etdirüp ve donanma-yı hümâyûn çıkması vakitlerinde kapudan paşalar yoklayup, hilâf-ı kânûn taksîrleri zuhûr eder ise muhkem tenbîh ü te'kîd oluna. Yine mütenebbih olmayanların sefineleri ellerinden alınup ve müstehuk olan ricâle kapudan paşalar arz eyleyüp nizâmlarına ve her zümrenin muktaziyyât-ı tabakât ü derecâtını mürâ'ât ve sadâkat ü istikâmet üzere olanlara isti'dâd ü istihâllerine göre vech-i cemil ile mükâfât eyleye. Nush u pende ve ta'n u tevbihe muhtâc olanları muktezâ-yı hâle göre tehdîd ü te'dîb ile hüsn-i hâle terğib eyleyüp isâ'et ü hıyânet ve fesâd u şakâvete cesâret edenleri, vukû'u üzere Der-i devlet-medârına arz eyleye ki, cezâları tertîb oluna.

Ve kapudane-i hümâyûn ve patrona ve riyâle kapudanları dahi alâ hasebi'l-'âde zâbit-ı râşid ve me'mûrun-bih oldukları hidemâtda muktezâ-yı sadâkat ü istikâmeti râsîd olalar. Ve eğer kapudan-ı deryâ ve eğer sâir kapudanân ve rüesânın mücib-i in'izâl olur hâlleri zuhûr etmedikçe azl olunmayup, bi-irâdetillâhi Te'âlâ luhûl-i eccl-i mukadder veyâhud mücibât-ı azl ü hacreden olan hıyânet ü cinâyet misillü sebep-i âhar ile deryâ kapudanlığı gayra verilmeğe lâzım geldikde fenn-i deryâ ve ahvâl-i ricâl-i donanmaya vukûfu olmayan kara paşalarından zinhar ve zinhar birine verilmeyüp, ol vakitte kapudâne-i hümâyûn kapudanı her kim bulunur ise yoliyle ana tevcih ü taklîd oluna.

Ve kapudâne kapudanlığı patrona kapudanına ve kezâlik patrona kapudanlığı dahi riyâle kapudanına verilüp, bu vech üzere yollarıyla hareket eyleyeler. Farazâ kapudâne kapudanı bir takrîb ile ol gedikte bulunup istihkâk u istihâlî bulunmaz ise, patrona ve riyâle kapudanlarından her kangısı aslah ü elyak ise cümle ittifâkıyla vekîl-i saltanat-ı uzma re'y ü tedbîriyle ana tevcih oluna. Lâkin kapudâne kapudanı müstehk u müsta'idd ise aġrâz-ı fâside tahallülü ile bir vechile gadr olunmak ihtimâli olmaya. Kapudâne kapudanı sadakât ü istikâmet ve fenn-i deryâda mahâret ile ma'rûf ve müstehk olmaġla yoluyla kapudan olup, patrona kapudanı kapudâneye ve riyâle kapudanı patronaya kapudan oldukda riyâle kapudanlığı dahi ecânibe verilmeyüp, sâir kalyon kapudanlarından birine tefvîz olunmak muktaziyât-ı nizâmdan ve lâzımı'l ihtimâm olan mehâmdan olmaġla cümle rüesâ ve kapudanların kâr-dânları Kapudan Paşa huzûrunda akd-i meclis-i meşveret edüp, beynlerinde riyâle kapudanlığına ehakk u ahrâ olanı istikrâ eyleyeler ve mücerred eskiliġe i'tibâr olunmayup, hem atîk ve telîd ve hem celîd ü reşîdleri ihtiyâr oluna. Eġer içlerinde bu iki hâleti câmi' kimesne bulunmaz ise, reşâd u sedâd tarafı tercîh olunup, cümleden âkîl ü dâna ve şecî' ve kâr-âzmâ olanı intihâb oluna ki, silsileleri hasebiyle yolu deryâ kapudanlığına vâsîl ve ol dereceye nâil olur ise donanma-yı humâyûnumu âhar donanma ile kavuşdurmaġa ve ayırmaġa ve götürüp getürmeġe kudreti ve deryâ kapudanlığı umûrunun hall ü akdine liyâkati ola. Ve bu üslûb-ı mergûb üzere riyâle kapudanlığı içlerinden birine cümlelerin ittifâkıyla karâr-dâde oldukdan sonra, Kapudan Paşa dahi Der-i devlet-medârıma arz edüp, vekîl-i mutlakım re'yile arzı mücebince tevcih oluna.

Ve ceng esnâlarında kapudan paşalar başardaya sūvâr olmayup, binâ olunan kebîr kalyona üç fener-i zafer-fer ve üç bayrak-ı nusret-eser vaz' edüp, ana sūvâr olup ana baş kapudan tesmiye oluna. Evvelki kapudâne ikinci kapudâne olup, ana yine kapudane kapudanı sūvâr ola.

Ve cengde mecrûh olanlara istedikleri mahalden vazîfeler ile tekâ'üd verilüp kayırıla. Eyyâm-ı sulhde deryâ kapudanlarına de'b-i kadîm üzere yine başarda-i hümâyûn câygâh ola. Ve sâir kapudanlıklardan birisi dahi eġer tarruk-ı memât ve eġer mücibât-ı azlden olan cinâyât hasebiyle mahlûl oldukda, yerine kapudânenin baş reisi ol kalyona kapudan olup, sâir kalyonların rüesâsı dahi bi-şartı'l-istihkâk silsile ile hareket eyleyeler.

Ve münhâlle olan reis gedikleri kapudâne-i hümâyûn ve sâir kalyonlarda olan aylakçıyândan reislik fenninde ma'lûmât ü mahâreti olanlara, ve yolu geldikte işe yarar kimesneye verile. Ve topçubaşılık mahlûl oldukda topçular kethudâsı topçubaşı ve topçu neferâtından atîk ü erşedi kethudâ ola. Ve ziyâde yevmiyyeye mutasarrıf olan zâbitlerin gedikleri mahlûl oldukda, muktezâ-yı tarîkı üzere ol gedüğe isti'dâd ü istihkâkı olanlar nasb olunup, şefâ'at ü recâ ve vesâil-i uhrâ ile terk-i evlâ olunmayup, yoluyla müstehk olanlara gadr olunmaya. Bâ-husus ecânib idhâlinden ziyâde ihtirâz oluna. Ve eġer Kapudan Paşa ve eġer sâir kapudanlar dâ'îye-i tama' veya sebeb-i âhar ile tertîb ü ta'yîn olunan kalyonlar neferâtını zinhâr ve zinhâr taklîl eylemeyüp, her kalyon için ta'yîn ve takvîm olunan neferât ü mühimmâtları bi't-tamâm tekmil oluna.

Ve erbâb-ı gazâ ve ashâb-ı vegâya zafer ale'l-a'dâ, itâ'at-ı emr-i Hudâ ve mütâba'at-ı şeriat-i garrâya mebnî olmaġla, cümle donanma-yı hümâyûnum ricâli evâmîr ü nevâhiye imtisâl ile istihsâl-i salâh-ı hâle sa'y-i belîġ ve cidd-i bî-dirîġ eyleyüp ve kalyon aġaları, husûsâ başaġa olan kimesne ziyâde dîndâr ve zabt u rabt husûsunda kaviyyü'l-iktidâr olup levendâtı gereġi gibi zabt u rabt ile ibâdu'l-lâhın ıyâl ü a'râzlarına ta'arruzdan ve hilâf-ı şer'-i şerîf ta'addîye tasaddiden men' ü zecr eyleyeler.

Ve kalyonlar cezâyirden ve yalılardan birine yanaşup lenger-endâz-ı ârâm olduklarında, her kalyonun zâbitleri neferâtını bir hoş zabt edüp ol mahallin civârında bulunan kasabât u kurâ ahâlisine hilâf-ı şer'-i şerîf ta'addiden ve şakâvet ü fesâda tasaddiden men'lerinde ziyâde ihtimâm eyleyeler. Ba'de't-tenbih şakâvetden münzecir olmayup, zâbitlerine her kim muhâlefet ederse cümle donanma-yı hümâyûnum ricâli ittifâk ile i'ânet eyleyüp, ahz u habs ve ta'zîr ü te'dîb ile cezâsın tertîb eyleyeler.

Ve bast u temhîd olunan kâ'ide dâimâ mer'î ve düstûrül-amel olup, her kim buna muġâyir hareket ve hilâfına kasd u niyyet ederse Der-i devlet-medârıma arz olunup iktizâsına göre mücâzât oluna ki, bu defterde bast olunan kâ'ide ilâ mâşâallah mer'î ve taġyîr ve tahrîfden me'mûn u mahmî olup, her mâdde yerlû yerince edâ oluna. Ve kalyonların neferâtları husûsunda dahi vakt ü hâle göre dikkat olunup, esnâ-yı ceng ü sulhda iktizâ etdüġü vech üzere ve kalyonların saġîr ü kebîrine göre neferâtları tertîb olunup, bir vech ile nizâm u intizâm verile⁴⁸.

⁴⁸ BOA, MD. 112, s. 18-23; D. BŞM. TRE 14599, s. 1-9.